

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
Факультет міжнародного туризму та економіки
Кафедра туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної (дипломної) роботи
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПОРЯДОК ВИКОРИСТАННЯ

Виконала: студентка 4 курсу, групи МТЕ-110сп

Спеціальність: 242 Туризм

Освітня програма: Туризмознавство

ПОПОВА Єва Вікторівна

Керівник: к.е.н., доцент ЖУРАВЛЬОВА С.М.

Рецензент: д.е.н., професор ДЯТЛОВА Ю.В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Запорізька політехніка»

Інститут, факультет Міжнародного туризму та економіки

Кафедра Туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Ступінь вищої освіти Перший (бакалаврський) рівень

Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр

Спеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)

Освітня програма (спеціалізація) Туризмознавство
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри ТГРБ

Валентина ЗАЙЦЕВА

«___» _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ (ДИПЛОМНУ) РОБОТУ СТУДЕНТКИ

ПОПОВОЇ Єви Вікторівни

1. Тема роботи (проекту) ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПОРЯДОК ВИКОРИСТАННЯ

керівник роботи (проекту) ЖУРАВЛІОВА С.М., к.е.н., доцент

затвердженні наказом вищого навчального закладу від 09 грудня 2022 року № 426/1

2. Строк подання студентом роботи (проекту) 23.05.2023 р.

3. Вихідні дані до роботи (проекту) в роботі використанні навчальні посібники, підручники, статті наукових видань, Інтернет-джерела, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, монографії, статистичні матеріали Державної служби статистики України та управління статистики в регіонах

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1) Теоретичні основи розвитку туристичних ресурсів України. 2) Аналіз використання туристичних ресурсів. 3) Проблеми та перспективи використання туристичних ресурсів України.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Графічний матеріал кваліфікаційної (дипломної) роботи складає: 10 таблиць, 5 рисунків

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	ЖУРАВЛЬОВА С.М., доцент каф. ТГРБ	31.01.2023	31.03.2023
2	ЖУРАВЛЬОВА С.М., доцент каф. ТГРБ	31.01.2023	14.04.2023
3	ЖУРАВЛЬОВА С.М., доцент каф. ТГРБ	31.01.2023	28.04.2023
Нормо контроль	ГУРОВА Д.Д., доцент каф. ТГРБ	31.01.2023	10.05.2023

7. Дата видачі завдання 31 січня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	31.01.2023	виконано
2	Вивчення літературних джерел	01.02-15.02.2023	виконано
3	Збір матеріалу на кваліфікаційну роботу	16.02-28.02.2023	виконано
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	01.03-15.03.2023	виконано
5	Виконання першого розділу	31.03.2023	виконано
6	Виконання другого розділу	14.04.2023	виконано
7	Виконання третього розділу	28.04.2023	виконано
8	Формування висновків та рекомендацій	03.05.2023	виконано
9	Оформлення кваліфікаційної роботи	10.05.2023	виконано
10	Перевірка роботи на плагіат	12.05.2023	виконано
11	Перевірка роботи керівником	15.05.2023	виконано
12	Одержання відгуку та рецензії	16.05.2023	виконано
13	Попередній захист кваліфікаційної роботи	17.05.-19.05.2023	виконано
14	Подання роботи на кафедру	23.05.2023	виконано
15	Захист кваліфікаційної роботи	30.05.-02.07.2023	виконано

Студентка

_____ (підпис)

Єва ПОПОВА

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник роботи (проекту)

_____ (підпис)

Світлана ЖУРАВЛЬОВА

_____ (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Метою кваліфікаційної (дипломної) роботи є охарактеризувати туристичні ресурси України та порядок їх використання. Виходячи з поставленої мети, доцільно виконати такі **завдання**: дослідити теоретичні основи розвитку туристичних ресурсів; проаналізувати використання туристичних ресурсів України; виявити проблеми та перспективи використання туристичних ресурсів України.

Об'єктом дослідження є туристичні ресурси України, як ключовий фактор розвитку туризму в країні.

Предметом дослідження є сучасний стан та перспективи використання туристичних ресурсів України, що впливають на розвиток туристичної галузі в країні.

Методи дослідження: огляд літератури, аналізу та синтезу; систематизації та узагальнення; статистичний аналіз; методи порівняльного аналізу; графічний метод; рейтингування; комп'ютерної обробки та аналізу інформації.

Інформаційну базу дослідження становлять закони України, статистичні дані Всесвітньої туристичної організації, статистичні матеріали Державної служби статистики України та управлінь статистики в регіонах, Міністерства розвитку громад та територій України, інших міністерств і відомств, наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, матеріали конференцій і семінарів, монографії, збірники та наукові статті; інтернет-ресурси, власні дослідження автора.

Практичне значення результатів полягає в тому, що надані пропозиції використання туристичних ресурсів України дозволять зберегти їх та врятувати туристичну галузь для нащадків та використати при розробці стратегії відновлення розвитку туризму в Україні після завершення бойових дій в Україні.

Апробація результатів кваліфікаційної (дипломної) роботи. Основні

результати бакалаврської роботи були викладені і ухвалені на щорічній науково-практичній конференції серед студентів, викладачів, науковців, молодих вчених та аспірантів «Тиждень науки – 2023» (м. Запоріжжя, 24 – 28 квітня, 2023 р.). за результатами яких опубліковано тези доповідей.

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань (67 найменувань), додатків.

Обсяг. Загальний обсяг роботи становить 69 сторінок комп'ютерного тексту (2,46 авт. арк.), основний зміст роботи викладено на 59 сторінках (2,18 авт. арк.).

Графічний матеріал. Робота містить 10 таблиць та 5 рисунків.

АНОТАЦІЯ

Попова Є. Туристичні ресурси України: характеристика та порядок використання. – Кваліфікаційна (дипломна) робота.

У роботі розглянуто теоретичні основи розвитку туристичних ресурсів України; проаналізовано використання туристичних ресурсів України; визначено проблеми та перспективи використання туристичних ресурсів України. Цінність результатів дослідження полягає наданих пропозиціях використання туристичних ресурсів України, які дозволять зберегти їх та врятувати туристичну галузь для нащадків та використати при розробці стратегії відновлення розвитку туризму в Україні після завершення бойовий дій в Україні.

Ключові слова: туристичні ресурси, сучасний стан, історико-культурні комплекси, потенціал, перспективи розвитку.

ANNOTATION

Popova E. Tourist resources of Ukraine: characteristics and order of use. – Qualifying work.

The paper considers the theoretical foundations of the development of tourist resources of Ukraine; analyzes the use of tourist resources of Ukraine; identifies problems and prospects for the use of tourist resources of Ukraine. The value of the research results lies in the proposals provided for the use of tourist resources of Ukraine, which will allow them to be preserved and save the tourism industry for posterity and used in the development of a strategy for restoring the development of tourism in Ukraine after the end of hostilities in Ukraine.

Key words: tourist resources, current state, historical and cultural complexes, potential, development prospects.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

АР – Автономна Республіка

га – гектар

див. – дивись

ін. – інше

ЄС – Європейський Союз

км² – кілометрів квадратних

м. – місто

м – метр

м/с – метрів за секунду

млн. – мільйон

млрд. – мільярд

н.е. – наша ера

р. – рік

рр. – роки

с. – село

ст. – століття

од. – одиниць

ООН – Організація Об'єднаних Націй

р., рр. – рік, роки

рис. – рисунок

СНД – Співдружність Незалежних Держав

ст. – століття

табл. – таблиця

тис. – тисяча

% – відсоток

°С – градус за Цельсієм

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ	12
1.1. Сутність, класифікація туристичних ресурсів	12
1.2. Підходи до оцінювання туристичних ресурсів	17
1.3. Методи визначення ефективного використання туристичних ресурсів	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ	33
2.1. Аналіз використання потенціалу туристичних ресурсів України	33
2.2. Стан охорони та збереження культурної спадщини України	40
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ	44
ВИСНОВКИ	57
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	60
ДОДАТКИ	67
Додаток А	68
Додаток Б	69

ВСТУП

Актуальність бакалаврської роботи обумовлена наявністю туристичних ресурсів України, які мають передумови для інтенсивного використання, при цьому зосереджуючись на важливості їх збереження, враховуючи суттєвий потенціал туристичних ресурсів.

Розвиток туристичної галузі України ґрунтується на її туристично-ресурсному потенціалі. Мотиваційними цінностями для розвитку внутрішнього та іноземного туризму залишається класичне поєднання природних і культурно-історичних ресурсів, посилене етнорелігійною самобутністю регіонів країни.

Активна туристична політика, спрямована на стабілізацію споживчого ринку, комплексно-пропорційний розвиток індустрії туризму сприяють інтенсифікації внутрішнього туристичного ринку, посиленню участі країни в регіональному та світовому туристичному процесі. Основою туристичної політики країни повинна стати концентрація грошових, матеріальних, трудових ресурсів на створенні інноваційного конкурентоздатного туристичного продукту як на ринку традиційного для країни культурно-пізнавального та рекреаційного туризму, так і на нових видових та територіальних субринках. Перспективними, відповідно до сучасних тенденцій зміни мотиваційної орієнтації у формуванні попиту на європейському ринку, є субринки екологічного, курортно-лікувального напрямків туризму, та субринок комбінованих (ріка – море) круїзних турів. Релігійні ресурси, представлені християнськими, іудаїстськими та іншими святинами, що становлять мотиваційну цінність паломницьких турів як в межах країни, так і на міжнародному ринку, є основою розвитку сегменту релігійного туризму. Нарешті, транзитне географічне положення країни на перетині основних євразійських транспортних коридорів потребує створення інфраструктури автотуризму і розвитку даного ринкового сегменту.

Різні аспекти дослідження даної теми висвітлені в наукових роботах

таких вітчизняних та іноземних вчених, як: Зайцева В. М., Корнієнко О. М., Гурова Д. Д., Біляченко В. Д., Кифяк В. Ф., Любіцева О. О., Стеченко Д. М., Гудзь П. В., Мальська М. В., Мельник О. В., Матвійчук Л. Ю., Бут Т. В. та ін. Концентрують увагу у дослідженнях на регіональних проблемах використання туристичних ресурсів Школа І. М., Ореховська Т. М., Корольчук О. П., Мельнікова Н. В., Ільїна М. В., Шпильова Ю. Б., Бойко Є. О., Масляк Л. Ю. та ін.

Метою роботи є охарактеризувати туристичні ресурси України та порядок їх використання. Для досягнення поставленої мети в роботі вирішуються наступні завдання:

- дослідити теоретичні основи розвитку туристичних ресурсів;
- проаналізувати використання туристичних ресурсів України;
- виявити проблеми та перспективи використання туристичних ресурсів України;

Об'єктом дослідження є туристичні ресурси України, як ключовий фактор розвитку туризму в країні.

Предметом дослідження є сучасний стан та перспективи використання туристичних ресурсів України, що впливають на розвиток туристичної галузі в країні.

В якості інформаційної бази були використані закони України, статистичні дані Всесвітньої туристичної організації, статистичні матеріали Державної служби статистики України та управлінь статистики в регіонах, Міністерства розвитку громад та територій України, наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, навчальні посібники, матеріали конференцій і семінарів, монографії, збірники та наукові статті; інтернет-ресурси, власні дослідження автора.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження слугували огляд літератури, аналізу та синтезу; систематизації та узагальнення; статистичний аналіз; методи порівняльного аналізу; рейтингування; комп'ютерної обробки та аналізу інформації, метод

експертних оцінок, логічного узагальнення, індукції, дедукції, наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів з даної тематики.

Практичне значення роботи полягає в тому, надані пропозиції використання туристичних ресурсів України дозволять зберегти їх та врятувати туристичну галузь для нащадків та використати при розробці стратегії відновлення розвитку туризму в Україні після завершення бойовий дій в Україні.

Апробація результатів дослідження. Основні результати бакалаврської роботи були викладені і ухвалені на щорічній науково-практичній конференції серед студентів, викладачів, науковців, молодих вчених та аспірантів «Тиждень науки-2023» (м. Запоріжжя, квітень, 2023 р.) результатами яких опубліковано тези доповідей [67].

Структура роботи. Дипломна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (67 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 69 сторінках комп'ютерного тексту, основний зміст роботи викладено на 59 сторінках. Робота містить 10 таблиць та 5 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

1.1. Сутність, класифікація туристичних ресурсів

Туризм є ресурсноорієнтованою суспільно-господарською системою, тому визначення поняття «туристичні ресурси» у туристичній діяльності належить до важливих завдань науки про туризм.

Оскільки туризм є формою рекреаційної діяльності, поняття «туристичні ресурси» та «рекреаційні ресурси» використовуються як синоніми. Територіальна локалізація рекреаційних ресурсів характеризують природні та культурно-історичні чинники, як спеціалізацію рекреаційної діяльності та туризму. Певна територія, яка має такі природні властивості, як географічне положення, фізико-географічні характеристики, створюють передумови розвитку туристичної діяльності, за своєю сутністю вона має природні блага, культурні надбання, традиційну культуру та сучасні етнорелігійні особливості, формують територіально-рекреаційну систему. Ця система поєднує і відтворює неповторність мотиваційного сенсу цієї території, яка за своїм характером проявляє господарювання життєдіяльності населення.

Туристичні ресурси – це сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста. Туристичними ресурсами України, відповідно до ст. 3 Закону України «Про туризм», «є пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності» [21].

Дослідимо більш детально поняття «туристичні ресурси» (див. табл. 1.1).

У визначеннях науковців поняття «туристичні ресурси» використано

функціональний, територіальний, еколого-економічний підходи. Узагальнюючи визначення поняття слід зауважити, що туристичні ресурси являють собою штучно створені людиною об'єкти, від яких людина отримує комфортне задоволення і ці ресурсні блага можна оцінити.

Таблиця 1.1 – Визначення поняття «туристичні ресурси»

Джерело	Зміст поняття
Закон України «Про туризм» [21]	сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста
Ільїна М.В. [22]	природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, з об'єктами туристичного показу включно, а також інші об'єкти, здатні задовольняти духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їхніх фізичних сил
Мальська М., Антонюк Н., Ганич Н. [1]	специфічні властивості природного середовища, а також їх поєднання, прояви людської діяльності, природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, які є предметами зацікавлення туристів, стимулюють їх до подорожі, здатні задовольнити їхні потреби у відновленні та розвитку фізичних, емоційних та інтелектуальних сил.
Любіцева О. [32]	поняття «туристичні ресурси» і «рекреаційні ресурси» є синонімами, але, на нашу думку, розглядати туризм як вид рекреації
Смаль І. [53]	сукупність природних і соціально-культурних комплексів та їх елементів, що сприяють задоволенню фізіологічних та соціальних потреб людини, відновленню її працездатності і які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях, використовуються для прямого й опосередкованого споживання та виробництва туристичного продукту.
Школа І.М. [64]	Сукупність природних та штучно-створених людиною об'єктів, придатних для виробництва туристичного продукту.
М.Чабб, Х.Чабб [14]	Сукупність туристичних потреб, які змінені людиною, відносно навколишнього середовища, в результаті розвитку ділянки.
Фоменко Н. [59]	Сукупність унікальних явищ природи та історико-культурних і сучасних об'єктів.

Розрізняють кількісні та якісні характеристики туристичних ресурсів. Найважливіші кількісні та якісні характеристики туристичних ресурсів наведено на рисунку 1.1.

Обсяг запасів (дебіт джерел мінеральних вод, екскурсійний потенціал туристичних центрів і маршрутів), необхідний для визначення потенційної ємності туристичних комплексів.

Період можливої експлуатації (тривалість сприятливого погодно-кліматичного періоду, купального чи лижного сезону), який визначає сезонність рекреаційних процесів і ритмічність туристичних потоків.

Рис. 1.1 – Кількісні та якісні характеристики туристичних ресурсів [53]

Площа поширення (розміри водоносних горизонтів, пляжів, лісів, площа територій зі стійким сніговим покривом), яка дозволяє визначити потенційні рекреаційні території.

Територіальна зосередженість у місцях виникнення чи поширення, яка обумовлює тяжіння туристичної інфраструктури і туристичних потоків до місць концентрації туристично-рекреаційних ресурсів.

Порівняно низька капіталомісткість і невисока вартість експлуатаційних затрат дозволяє досить швидко створювати інфраструктуру й отримувати дохід. Багаторазовість використання при дотриманні норм

раціонального природокористування [42].

Універсальність, яка дозволяє використовувати один і той же ресурс для організації різних видів рекреаційно-туристичної діяльності.

Масовість, унікальність, інформативність і доступність, від яких залежать туристичні потоки і можливість створення інфраструктури.

Соціальність – туристично-рекреаційні ресурси характеризуються «цільовим призначенням» – покращення соціальних параметрів у суспільстві.

Отже, до туристичних ресурсів можна віднести все, від чого людина отримує задоволення. Структура туристичних ресурсів достатньо добре розроблена науковцями. Втім, зростаючі пропозиції та попит на туристичні послуги, які носять комплексний характер, потребують перегляду класифікаційних основ, їх розширення та доповнення за принципами.

Досі не існує єдиної класифікації туристичних та рекреаційних ресурсів. Різні науковці визначають класифікацію туристичних ресурсів по-різному. До класифікації туристичних ресурсів також можна застосувати такі підходи:

- сутнісний (за предметною сутністю ресурсу);
- діяльнісний (за характером використання в туризмі);
- атрактивний (за мірою та формою залучення до туристичної діяльності);
- ціннісний, оснований на унікальності даного ресурсу;
- функціональний, оснований на неповторності туристичних умов і ресурсів в поєднанні з комплексністю їх використання;
- еколого-економічний (за споживчою вартістю ресурсу) [39].

Вчений І. Смаль [53], виділяє у структурі туристичних ресурсів декілька складових: природну; соціально-культурну; технологічну; подієву. Всі вони поділяються на ряд компонентів, які мають свою особливість (див. рис. 1.2).

Наприклад, природні ресурси стали підґрунтям для розвитку лікувально-оздоровчого, екологічного, спортивного, екстремального і

багатьох інших видів туризму та відпочинку: подієві – для фестивального, ділового, фан-туризму та ін., суспільні – для релігійного, археологічного, пізнавального туризму тощо.

Технологічні ресурси мають дещо інше призначення. Вони сприяють інтенсифікації туристських процесів, формують механізми реалізації туристського продукту, створюють передумови для трансформації природних і суспільно-історичних комплексів у ранг ресурсів.

Рис. 1.2 – Класифікація туристичних ресурсів за І. Смалем [53]

У більшості випадків спостерігається комплексний вплив ресурсів різного генезису на туристський процес.

При залученні природних, суспільних і подієвих ресурсів до використання у туристично-рекреаційній діяльності спрацьовує закон «найвищого гатунку» або «абсолютних переваг», при якому перехід природних і суспільно-історичних комплексів, явищ та подій у розряд рекреаційно-туристських ресурсів відбувається за такою схемою:

– природні, суспільно-історичні комплекси та події існують як природні й антропогенні утворення, прояви суспільного життя, які, через відсутність попиту, не мають характеру туристських ресурсів (наприклад:

природний пляж як геоморфологічний елемент морського берега, монастир як елемент сакральної системи, спортивні змагання як складова фізичної культури);

– виникнення рекреаційно-туристичного попиту вимагає вивчення можливостей використання й оцінки природних, суспільно-історичних комплексів та подій (у нашому прикладі природний пляж оцінюється з точки зору якості пляжно-купального відпочинку, монастир – як загальнокультурна і духовна цінність, спортивне змагання – з позиції якості видовища та його привабливості);

– у силу дії суспільних потреб і вкладання капіталу, до використання в рекреаційно-туристичній діяльності залучаються найвищі за ґатунком (абсолютно переважаючі) природні, суспільно-історичні комплекси та події, які стають ресурсами (пляж перетворюється на природний об'єкт, який задовольняє потребу в активному відпочинку, монастир стає місцем паломництва й екскурсійного відвідування, спортивне змагання – місцем реалізації окремих соціальних потреб);

– збільшення обсягів рекреаційно-туристичного попиту призводить до переходу гірших за якістю та властивостями подій, природних і соціально-культурних комплексів у клас ресурсів; покращується якість природних і створюються штучні пляжі, організовуються екскурсійні тури до важкодоступних святинь [53; 59].

Отже, особливість туристичних ресурсів полягає в тому, що вони мають властивість відновлювати фізичні й духовні сили людини, розвивати їх, а також придатні для надання найрізноманітніших послуг, потреби в яких виникають під час мандрівки туристів.

1.2. Підходи до оцінювання туристичних ресурсів

У географії рекреації і туризму склалися кілька основних підходів до оцінювання туристичних ресурсів (див. рис. 1.2):

Узагальнення результатів аналізу наявних методик побудови системи показників різних процесів та явищ виявлено, що для оцінювання туристичних ресурсів не існує єдиної методики визначення комплексного показника. Існують лише методики оцінювання окремих її складових чи суміжних процесів, а також рекомендації зі статистики туризму.

Туристичні ресурси – категорія історична, змінна в часі, оскільки переінакшення структури й обсягу рекреаційних потреб суспільства призводить до залучення в рекреаційну і туристську діяльність нових елементів природного і соціально-антропогенного характеру.

Таблиця 1.2 – Підходи до оцінювання туристичних ресурсів [65]

Назва	Характеристика
1. Психолого-естетична оцінка	Аналізується характер емоційної дії природного чи культурного середовища на туристів, оцінюється атрактивність (привабливість) природних і культурно-історичних об'єктів і можливість прояву «синдрому Стендаля».
2. Технологічна оцінка	Дозволяє визначати придатність ресурсів для організації певних видів туризму на даному етапі розвитку продуктивних сил, оцінити можливість формування туристських комплексів і визначити обсяг потенційних затрат.
3. Рентна або грошова оцінка	Дозволяє визначати економічну ефективність використання природних ресурсів у туризмі у межах певних територій, регіонів, країн і порівнювати її з іншими формами господарського використання.
4. Медико-біологічна або фізіологічна оцінка	З'ясовується ступінь комфортності природного середовища для організації певних видів рекреаційно-туристської діяльності й оцінюється ймовірність проявів метеотропних реакцій організму людини і розвитку метропатії.
5. Кадастрова оцінка	Проводиться офіційними установами і містить систематизовані зведені відомості про території, призначені для організації туристської діяльності, відпочинку і відновлення здоров'я людини. Кадастрова інформація доповнюється й іншими характеристиками, такими як оцінка ступенів складності маршрутів та їх доступністю для різних груп туристів, віддаленістю від головних промислових, транспортних, культурних центрів тощо.
6. Бальна оцінка	Застосовується у тих випадках, коли будь-яке явище чи ресурс не піддається точному виміру, але є потреба у приблизному оцінюванні, а також, коли немає потреби в точному вимірі явища.

Який би підхід не використовувався, процедура оцінки туристичних

ресурсів відбиває співвідношення суб'єкта і об'єкта оцінки та включає такі етапи [32]:

- виділення суб'єкта оцінки – активного елементу, у відповідності з вимогами якого буде оцінюватися певний ресурс чи їх сукупність. У більш загальному вигляді це туристи та організатори туристичної діяльності. У конкретизованому – споживачі та організатори певних видів рекреаційно-туристичних послуг. При цьому слід мати на увазі, що оцінки можуть змінюватись не лише залежно від кожного суб'єкта, але у одного і того ж суб'єкта з плином часу. Ресурс, що оцінюється певним суб'єктом позитивно, може через деякий час стати для нього зовсім не цінним, або навпаки [7]. Тому оцінка природних умов і ресурсів історично відносна і залежить від цілої низки умов – соціальних, економічних, природних, науково-технічних, від стану і ступеня використання самих природних ресурсів;

- виділення об'єкта оцінки – того елемента, який цікавить суб'єкта оцінки і згідно вимог якого він буде оцінюватись. Це можуть бути окремі об'єкти природного та соціально-культурного середовища певної території (для диференційної оцінки) або їх сукупність (для інтегральної оцінки);

- визначення завдання дослідження. Самі по собі природні умови і ресурси не є ані поганими, ані хорошими. Не можна, наприклад, оцінити природні умови певного регіону як сприятливі чи несприятливі для розвитку туризму. Постає питання, для якого саме виду туристичної діяльності сприятливий чи несприятливий природний комплекс або який-небудь його компонент. В залежності від її мети буде змінюватись і характер оцінки. Наприклад, різке зростання глибини морського дна робить узбережжя непридатним для організації дитячого пляжного відпочинку, але робить можливим розвиток яхтингу, дайвінгу та інших видів рекреаційних занять. Сприятливі погодно-кліматичні характеристики теж різнитимуться з точки зору організації пляжного відпочинку, кліматичного лікування, гірськолижного туризму [35]. Таким чином, завжди повинен уточнюватися вид туристичної діяльності, для якого проводиться оцінка наявних ресурсів.

Від цього залежатимуть конкретні завдання, що ставляться перед дослідником. Від визначених завдань залежатиме вибір підходів, методів, видів оцінки рекреаційних ресурсів;

- формулювання критеріїв оцінки – ознак, на основі яких буде здійснюватися оцінка, а також мірил цієї оцінки, за допомогою яких можна буде визначити відповідність оцінюваних ресурсів задалегідь установленим нормам, зразкам, показникам. Наприклад, рельєф можна вивчати за критеріями: глибина розчленування, густота розчленування та крутизна схилів, сейсмічність, склад порід, міра контрастності, пейзажна насиченість, екзотичність, унікальність та ін. Від мети та завдань дослідження залежатиме вибір тих із них, які найбільше підходять для їх реалізації. Так, при психолого-естетичній оцінці до уваги братимуться чотири останніх критерії;

- розробка оціночних шкал – встановлення кількості груп значень показників, які будуть мати різне трактування від найбільш сприятливого до найменш сприятливого, меж значень показників за кожною групою [32]. Слід пам'ятати, що невелика кількість груп в оціночній шкалі зумовить отримання більш узагальнених, приблизних та неточних оцінок, що не у повній мірі відображатимуть реальний стан речей;

- отримання окремих оцінок – оцінюється кожна характеристика досліджуваного об'єкта, реальні показники за допомогою оціночних шкал порівнюються з критеріальними;

- отримання загальних оцінок – на основі окремих оцінок кожен об'єкт отримує загальну оцінку, такі ж оцінки виводяться для кожної групи, куди входять оцінювані об'єкти, для окремих районів, де знаходяться різні групи, і далі за вертикаллю;

- інтерпретація інтегральної оцінки – на основі розроблених критеріїв дається якісний аналіз отриманої оцінки.

Для аналізу й оцінки природних ресурсів використовують методи: експедиційний та камеральний, вимірювання, експертної оцінки, порівняльно-географічний, нормативний, балансовий, графічний,

картографічний, бальної оцінки, математико-статистичні (кореляції, факторний), моделювання, історіографічний, культурологічні, хронологічний та інші.

При оцінюванні території для стаціонарного відпочинку послідовно оцінюються такі об'єкти, як рельєф, клімат, водні та гідромінеральні ресурси, рослинний і тваринний світ, об'єкти змішаного природно-антропогенного походження, а також археологічні об'єкти, архітектурні споруди, етнокультурні, музейні, розважальні, подієві ресурси [42].

Для оцінки рельєфу застосовуються усі три з вищеперерахованих підходів: психолого-естетичний, технологічний та медико-біологічний. При визначенні загальної оцінки рельєфу до уваги беруться глибина розчленування, густота розчленування та крутизна схилів (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Основні параметри та шкала оцінки рельєфу [15]

Критерії	Міра сприятливості		
	сприятливий	Відносно сприятливий	несприятливий
Глибина розчленування, м	30 – 60	10 – 30	Менше 10, більше 60
Густота розчленування, км	менше 1	1 – 3	Більше 3
Крутизна схилів	3 – 5	5 – 10	Менше 3, більше 10

З погляду психолого-естетичної оцінки до уваги беруться такі критерії як міра контрастності, пейзажна насиченість, екзотичність та унікальність. З цього погляду найкращий тип рельєфу – гірський (до висоти 2000 м над рівнем моря). Отже, 5% території України має найкращий рельєф (гори до 2000), 25% – добрий (височенний, передгірний) та 20% – задовільний (пагорби).

З боку технології освоєння сприятливим є рівнинний рельєф (95% території нашої країни). З погляду впливу на самопочуття найкращим є

рельєф із незначними перепадами висот (з висотою змінюються температура та тиск, що може негативно впливати на перебіг фізіологічних процесів в організмі).

Спелеоресурси оцінюються за такими критеріями: наявність печер; кількість та розміри печер; ступінь доступності печер; атрактивність (ступінь екзотичності, неповторності) печер; ступінь значимості об'єктів (місцевого, обласного, регіонального, національного, європейського, світового рівнів); безпечність використання печер в туризмі та рекреації [19].

Найбільший вплив клімату проявляється через реакцію людини на погоду, тому оцінка кліматичних рекреаційних ресурсів здійснюється на основі медико-біологічного підходу, що враховує їх комфортність для рекреанта і сприятливість впливу на організм. Оскільки клімат – багаторічний режим погоди у тій чи іншій місцевості, то до уваги, передусім, беруться основні метеорологічні елементи: температура повітря, відносна вологість та швидкість вітру (див. табл. 1.4).

Таблиця 1.4 – Основні параметри та шкала оцінки кліматичних умов [49]

Міра сприятливості	Критерії та їх значення		
	Температура повітря, °C	Відносна вологість, %	Швидкість вітру, м/с
Холодно, дискомфортно	Нижче 15	Вище 80	Більше 7
Прохолодно, субкомфортно	15 – 20	60 – 80	До 5 – 7
Комфортно	20 – 25	30 – 60	До 1 – 4
Субкомфортно, спекотно	26 – 30	60 – 80	До 5 – 7
Дискомфортно, сухо спекотно	Вище 30	30 – 60	Менше 4
Дискомфортно, волого, спекотно	Вище 30	Вище 80	Менше 4

З естетичної точки зору оцінку збільшує наявність водоспадів та порогів, островів, які урізноманітнюють рекреаційні можливості даної водойми. Необхідно враховувати вид туризму, для якого здійснюється оцінка. Так, наявність річкових порогів утруднює купання й судноплавство, зате робить річку придатною для рафтингу [7]. В залежності від планованих занять різнитимуться й основні параметри водойм (див. табл. 1.5).

Таблиця 1.5 – Параметри акваторії для організації водних видів рекреаційних занять [59]

Параметри	Купання	Веслування	Байдарки і каное	Водні лижи	Моторний спорт	Вітрильний спорт
Площа бажана, га	5	100 – 500	500	100-500	100 -500	300 – 900
Площа мінімальна, га	–	1	30	–	30 – 50	50 – 100
Довжина бажана, м	50	2200	2200 - 5000	1500	1600-15000	1850 – 2500
Довжина мінімальна, м	25	1100 – 1200	1000 – 1100	–	750 – 1000	500
Ширина бажана, м	25	90 – 100	900 – 2000	200	200 – 2000	200 – 2000
Ширина мінімальна, м	5 – 11	30 – 100	30 – 200	–	50 – 200	200
Глибина бажана, м	1,4 – 1,8	2 – 3	2 – 5	–	3 – 5	1,2 – 2,0
Глибина мінімальна, м	0,5 – 0,6	0,75	0,75 – 1,5	–	1,5 – 2,0	1,0 – 1,2

При оцінці пляжів, необхідних та особливо цінних для організації водних видів відпочинку ресурсів, враховуються такі критерії як їх розміри, походження (природне чи штучне), склад порід (піщані, галечні), наявність об'єктів рекреаційної інфраструктури, чистота, безпечність, наявність водної рослинності в акваторіальній зоні пляжу.

Підземні мінеральні води і грязі мають особливе значення для туризму.

Оцінка гідромінеральних ресурсів передбачає аналіз забезпеченості території джерелами та родовищами, характеристику видової різноманітності (склад, температура, характер дії на організм людини) [61].

Так, оцінка забезпеченості територій лікувальними мінеральними водами проводиться з урахуванням кількості родовищ на одиницю площі, мінералізації та загальних запасів. Чим вищим буде ступінь мінералізації, тим ефективнішими будуть лікувальні властивості. Якщо ж запаси води конкретного родовища перемножити на показник мінералізації, то одержимо умовні запаси лікувальної мінеральної води даного родовища.

Під час оцінки лікувальних грязей враховують їх тип (мулові, сапропелеві, торфові, сопкові, за деякими класифікаціями й озокерит), склад та фізико-хімічні властивості, що визначають можливості їх використання в грязелікуванні. Критерієм пейзажно-естетичної цінності ландшафту є

різноманітність рельєфу, рослинних угруповань, форм берегової лінії акваторій, кам'янистість поверхні тощо. Провідну роль під час визначення естетичної цінності територій відіграють показники горизонтального й вертикального поділу рельєфу, які характеризують його основні властивості. Враховуються при цьому також лісистість території та особливості лісів, але їх характеристики мають дещо менше значення (див. табл. 1.6).

Музейні ресурси оцінюються за такими критеріями: кількість музеїв, їх статус, видова різноманітність (краєзнавчі, історичні, меморіальні, літературні, художні), обсяг музейних фондів, наявність відомих артефактів [42]. Так, під час оцінювання історико-культурних ресурсів у світовій практиці найчастіше застосовують якісну оцінку, на основі якої пам'ятки, в залежності від ступеня їх збереженості та унікальності, поділяються на 7 груп.

Таблиця 1.6 – Оцінка естетичних якостей території [49]

Показники	Бали		
	3	2	1
Горизонтальний поділ території, км/км ²	1 – 2	0,5 – 1; 2-3	Менше 0,5; більше 3
Вертикальний поділ рельєфу, м: для гірських територій для горбистих територій для рівнинних територій	понад 200 понад 50 понад 10	100 – 200 10 – 50 5 – 10	менше 100 менше 10 менше 5
Лісистість, %	20 – 25	30 – 60	відсутні
Породний склад	змішані широколистянохвойні	соснові, широколистяні	інші – хвойні та дрібнолистяні
Віковий склад	перестиглі, стиглі, досягаючі	середньовікові	молодняк

Серед великої кількості об'єктів історії та культури найвищим балом оцінюються пам'ятки світового значення, внесені до списку ЮНЕСКО.

Важливим показником, який визначає наукову значущість пам'ятки архітектури, є хронологічний: чим давніша пам'ятка, чим вищий відсоток автентичності, збереженості її матеріальної структури, тим вищий ступінь

наукової, історичної, туристично-пізнавальної цінності об'єкта. Важливим аспектом суспільної значущості пам'яток архітектури є естетична цінність, яка обумовлена художніми достоїнствами архітектурної форми.

За методикою оцінки історико-культурного потенціалу окремих поселень та невеликих територій, запропонованою вченими [26] історико-культурні ресурси поділені на 13 підгруп, які отримані в результаті структуризації їх п'яти підвидів. Кожна із підгруп характеризується логічним набором показників, які оцінюються за п'ятибальною шкалою. Археологічні об'єкти та оцінка меморіальних пам'яток, пов'язаних з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами і бойовими та культурними традиціями наведено у таблиці 1.7 [49].

Таблиця 1.7 – Бальна шкала оцінок історико-культурних туристичних ресурсів

№ з/п	Групи і підгрупи об'єктів	Оцінка, бали
I. Археологічні об'єкти		
1.1	Території первісного заселення	1
1.2	Стоянки, поселення	2
1.3	Кургани	3
1.4	Давні городища (прості)	4
1.5	Давні городища – складні (з декількома лініями оборони, дитинцем і довколишнім містом)	5
II. Меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами і бойовими та культурними традиціями		
2.1	Пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, бойовими традиціями, що підтверджуються історичними джерелами	1
2.2	Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, пам'ятні знаки простих форм	2
2.3	Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, що мають високу мистецьку цінність	3
2.4	Групи пам'яток, меморіальні музеї, парки, споруди, дошки, пам'ятні знаки простих форм	4
2.5	Групи пам'яток, меморіальні музеї, парки, споруди, дошки, пам'ятні знаки, що мають високу мистецьку цінність	5

Щоб оцінити подієві ресурси, до уваги беруться такі критерії як значущість події, що відбувалася чи відбудеться (світова, національна,

регіональна), наявність мистецьких пам'яток, що нагадують про подію (художні та музичні твори); наявність матеріальних об'єктів, пов'язаних із подією (будинків, споруд), збереженість пам'яті про подію.

Для моделювання методу оцінювання туристичних ресурсів визначено компоненти, за якими буде проводитись оцінювання, а саме: рельєф, клімат, водні та гідромінеральні ресурси, рослинний і тваринний світ, об'єкти змішаного природно походження, а також археологічні об'єкти, архітектурні споруди, етнокультурні, музейні, розважальні, подієві ресурси.

1.3. Методи визначення ефективного використання туристичних ресурсів

До основних етапів визначення ефективного використання туристичних ресурсів належить: визначення показників; розроблення методології, методики та інструментарію; збір, систематизація та аналітичне опрацювання статистичної інформації; аналіз динаміки комплексного показника та обґрунтування результатів дослідження за обраний для аналізу період часу.

В цілому, комплексна оцінка ефективного використання туристичних ресурсів враховує п'ять етапів, однак їх кількість може бути змінена під дією екзогенних та ендогенних факторів. Запропоновано наступні етапи ефективного використання туристичних ресурсів (див. рис. 1.3).

Для оцінки ефективності використання туристичних ресурсів аналізуються значна кількість різних показників.

Але не існує єдиної методики визначення комплексного показника. Існують лише методики оцінювання окремих її складових чи суміжних процесів: методика оцінювання природних ресурсів, яку розробили М. В. Жук., В. С. Кравців, Покоłodна М. М., Гордієнко Т. В., Полчанінова І. Л., Павлов В. І., Смаль І. В., Нодь О. Л. та інші автори [17; 42; 46; 48; 53]; методика оцінювання матеріально-технічної бази туризму пропонується в

роботі [42]; оцінка рекреаційної привабливості регіону на базі ентропії наводиться у статті [52]; моделі оптимального розміщення туристичних комплексів та оптимальної організації функціонування туристично-рекреаційних систем розглядаються у праці [48]; імовірнісні методи моделювання попиту на рекреацію описуються у роботі [46].

Рис. 1.3 – Етапи комплексної оцінки ефективності використання туристичних ресурсів [42]

В даний час існують методи зі статистики туризму, затверджені Міжнародною конференцією зі статистики подорожей і туризму, організованою ЮНВТО. Відповідно до цих рекомендацій складено список основних показників, які легко виміряти і які надають інформацію про динаміку розвитку туристичної галузі. Найбільш важливі показники згідно ЮНВТО, це:

- кількість відвідувачів;
- тривалість перебування туриста в країні;
- витрати туристів, які пов'язані з поїздкою;
- доходи від туризму [40].

Але для планування ефективності використання туристичних ресурсів та управління ними ця методика є непридатною.

Для формування методики оцінювання ефективності використання

туристичних ресурсів слід вирішити ряд завдань, до яких належать: вибір об'єкта дослідження; вибір складових, які необхідно включити в предмет дослідження; визначити комплексний показник чи систему окремих показників, які можна використати для оцінювання рівня ефективності використання туристичних ресурсів.

Основою функціонування туристичної галузі є туристичні ресурси, які включають природні та антропогенні ресурси. Завдяки наявності в межах певної території, наприклад, мінеральних джерел, історико-культурних пам'яток чи сприятливих кліматичних умов ця місцевість здобуває інтерес у туристів. Отримати ж високий соціально-економічний ефект від її розвитку можливо лише після здійснення заходів з благоустрою території, розвитку матеріально-технічної бази туризму тощо [42]. Але найнижчий рівень (можливість розвитку туризму) туристичної привабливості територія з наявними туристичними ресурсами буде мати. Наприклад, території з унікальними природними ресурсами завжди користувалися популярністю у туристів, не зважаючи на те, що у цій місцевості відсутні належні умови для відпочинку: комфортні засоби розміщення, туристична інфраструктура тощо. Це пояснюється тим, що людині для повноцінного відпочинку з відтворенням втраченої енергії достатньо змінити оточення, виїхати за межі постійного місця проживання тощо. Щоб відпочити не обов'язково проживати у комфортабельних готелях та розважатися в казино. Існує певна категорія туристів, які спеціально шукають способів відпочинку з екстремальними умовами проживання подалі від цивілізації.

Для оцінки ефективності використання туристичних ресурсів слід висвітлювати причинно-наслідкові зв'язки в процесі визначення рівня туристичної привабливості території, виявляти чинники, які впливають на розвиток туристичної діяльності [48].

Ще один підхід до визначення оцінки ефективності використання туристичних ресурсів має значення оцінки загальних тенденцій. Для того щоб охарактеризувати процес підвищення ефективності використання

туристичних ресурсів з врахуванням взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості його показників, необхідно скористатися принципом інтеграції [42]. Такий принцип вимагає розробки та використання інтегрального показника, який формується шляхом згортання багатьох одиничних показників.

Інтегральний метод факторного аналізу розв'язує важливу проблему – повне розкладання приросту результативного показника за факторами при їхньому незалежному розгляді. Але проблема повного (точного) розкладання постає при теоретичних розрахунках. Для прийняття практичних рішень виникає потреба визначення змін та порівняльну вагомість факторів у динаміці результативного показника, а не точне їхнє значення.

Інтегральний показник рівня ефективності використання туристичних ресурсів перебуває під впливом багатьох факторних ознак. До того ж слід враховувати, що кожна окрема факторна ознака не справляє вирішального впливу на кінцеву висхідну ознаку, але їх сукупний вплив є відчутним. Для встановлення зв'язку між цими факторними ознаками і висхідною ознакою – ефективністю використання туристичних ресурсів – використаємо множинний кореляційно-регресійний аналіз. Послідовність здійснення процедури кореляційно-регресійного аналізу зв'язку між показниками зображена на рисунку 1.4.

Перевагою системного підходу в економічному аналізі є можливість забезпечувати органи управління інформацією для узгодженості різних рішень.

Показниками оцінювання елементів компоненти «природні туристичні ресурси» можуть бути [38]:

- потенціал природних ресурсів за категоріями у межах території;
- освоєнність природних туристичних ресурсів;
- рекреаційна місткість у межах певної території.

Для елемента «антропогенні туристичні ресурси» можливі такі показники:

- сконцентрованість у межах території культурно-історичних пам'яток;
- необхідний та достатній час для огляду цінностей, щоб порівняти різні території за перспективністю історико-культурного потенціалу для туризму.

Рис. 1.4 – Реалізація моделі кореляційно-регресійного аналізу [40]

Для елемента «якість довкілля» [35]:

- показник навантаження, що характеризує розмір антропогенного, техногенного та природного навантаження на компоненти, довкілля (видобуток природних ресурсів; аварійне забруднення довкілля; викиди шкідливих речовин у атмосферу; утилізація промислових токсичних відходів);

– показники стану довкілля, що характеризують кількісні та якісні зміни навколишнього середовища, а також стану здоров'я населення:

– показники реагування суспільства на зміну навколишнього природного середовища (показники відновлення ґрунту, лісовідновлення, витрати на охорону довкілля);

– запаси природних ресурсів, чисельність населених пунктів.

Однак існує і недолік багатofакторних моделей регресії – на результуючий показник впливає не кожен окремий показник у їх сукупності, а усереднене його значення із сукупності показників за регіонами [42].

Для отримання достовірних результатів економічного аналізу ефективності використання туристичних ресурсів пропонуємо використовувати динамічні основні та додаткові показники (див. рис. 1.5).

Рис. 1.5 – Основні та додаткові показники оцінки ефективності використання туристичних ресурсів [23]

Після визначення сукупності показників, за якими можна оцінювати

ефективність використання туристичних ресурсів, слід зважити чи реальну картину отримаємо. Наприклад, Україна може мати значні туристичні ресурси, але не в повній мірі їх використовувати.

В методиках оцінювання туристичних ресурсів використовується обмежена кількість параметрів оцінювання, що не дає повного уявлення про стан ресурсного потенціалу розвитку туризму та рекреації регіону.

Будь-яка пропонована сучасними авторами методика комплексної оцінки туристичних ресурсів обов'язково вимагає уточнення критеріальної основи відповідно до природно-кліматичних, ландшафтних умов та особливостей історичного й соціально-економічного розвитку території; існує проблема збирання інформації, необхідної для проведення комплексного оцінювання ресурсів розвитку туризму та рекреації; часто надана оцінка є суб'єктивною» [5]

Отже, досліджено методичні підходи щодо ефективності використання туристичних ресурсів. Визначено етапи комплексної оцінки ефективності використання туристичних ресурсів, запропоновано використовувати систему динамічних основних та додаткових показників для оцінки ефективності використання туристичних ресурсів.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз використання потенціалу туристичних ресурсів України

Україна розташована в Північній півкулі, на материку Євразія, у центральній-східній частині Європи. Площа України – 603,7 тис. км². І за цим показником Україна – найбільша держава Європи і 44-та в світі.

Україна розташована в Центральній і Південно-Східній Європі у безпосередній близькості від більшості країн, з якими вона має інтенсивні транспортно-економічні зв'язки. Україна на суходолі межує з сімома країнами: Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, росія і білорусь.

Україна має кордони з країнами Європейського Союзу (ЄС), що сприяє покращенню ЕГП й ПГП України. Україна – член ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва у Європі, член СНД й інших міжнародних організацій.

Слід визначити, що Україна має усі передумови для розвитку туристичних ресурсів, та їх раціонального використання.

Однією з основних цілей державної регіональної політики України на період до 2026 р. є – підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів.

Туристичний потенціал України можна визначати за багатьма складовими [7; 19; 32; 34; 53; 62; 64]. Одним з них є визначення природно-ресурсного потенціалу.

Пріоритетні напрями розвитку регіонів України щодо раціонального використання природно-ресурсного потенціалу [44; 45], збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій наведено в таблиці 2.1.

Наведені стратегічні цілі за регіонами України нададуть змогу максимально ефективно використати природно-ресурсний потенціал

України, що підвищити туристичну та інвестиційну привабливість держави. Створення якісного туристичного продукту на основі раціонального використання туристичних ресурсів є ключовим фактором туристичного потенціалу.

Таблиця 2.1 – Раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини та найцінніших природних територій [7]

Стратегічні цілі, пріоритетні напрями та завдання державної регіональної політики	Найменування державно-адміністративної територіальної одиниці
Збереження в регіонах біологічного та ландшафтного різноманіття, відтворення природних комплексів, земельних та водних ресурсів, формування національної екомережі,	Запорізька, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька області.
Раціональне використання рекреаційних ресурсів територій та об'єктів природно-заповідного фонду для формування економічного середовища та розвитку сфери зайнятості населення в регіонах.	Івано-Франківська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська області.
Підвищення рівня обізнаності населення щодо цінностей територій та об'єктів природно-заповідного фонду.	Усі регіони.
Збереження історико-культурних цінностей та природної спадщини.	Усі регіони.
Створення умов для збереження в регіонах самобутньої народної культури.	Усі регіони.
Застосування об'єктів культурної спадщини для туристичної діяльності.	Усі регіони.
Розвиток зеленого туризму в сільській місцевості.	Вінницька, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області.
Створення якісного туристичного продукту на основі раціонального використання туристичних ресурсів.	Усі регіони.
Формування позитивного іміджу регіонів у сфері туризму на зовнішньому та внутрішньому туристичному ринку.	Усі регіони.
Створення загальнодержавної інформаційної мережі у сфері туризму.	Усі регіони.

Перелік індикаторів, на досягнення прогнозованих значень яких досягла Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (регіональний розріз), надано в таблиці 2.2 та таблиці 2.3. Як показано в прогнозних значеннях площі земель природно-заповідного фонду спостерігається збільшення земель до 2021 р.

Таблиця 2.2 – Площа земель природно-заповідного фонду [54]*

Назва регіону	Станом на 1 січня 2013 р.	Станом на 1 січня 2017 р.	Станом на 1 січня 2021 р.
Україна	3655,5	6733	9095,1
Житомирська	136,6	459,3	626,4
Чернігівська	244,7	452,7	617,3
Хмельницька	306,5	431,2	587,9
Херсонська	224,2	372,6	508
Волинська	219,7	343,5	468,4
Сумська	176,2	357,5	429
Львівська	146,8	312,2	425,7
Рівненська	177,5	297,8	406
Івано-Франківська	218,8	369,1	403,9
Полтавська	142,4	284,6	388,1
Закарпатська	177,5	299,7	357,1
Одеська	150,8	252,9	344,8
Київська	112,1	241,3	329
Запорізька	122,2	239,2	326,2
Харківська	73,8	207,4	282,8
Тернопільська	122,6	197,7	262,7
Дніпропетровська	74,32	175,58	239,42
Донецька	91,8	163,3	236
Миколаївська	74,5	135,2	218,8
Чернівецька	103,6	178,1	218,6
Вінницька	54,4	145,7	211,9
Луганська	88	146,8	200,1
Черкаська	63,1	138,1	188,2
Кіровоградська	98,5	124,4	174,6
м. Київ	12,5	15,9	17,6

Примітка: *Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, також без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Події, що відбулися з початку 2014 року на території півострова Крим та у південно-східних регіонах України, є наслідком прорахунків та недоліків державної внутрішньої та зовнішньої політики, у тому числі й політики

регіонального розвитку (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Питома вага площі природно-заповідного фонду до площі адміністративно-територіальної одиниці [54]*

Назва регіону	Станом на 1 січня 2013 р.	Станом на 1 січня 2017 р.	Станом на 1 січня 2021 р.
Україна	6,1	11	15
Івано-Франківська	15,7	26,5	29
Хмельницька	14,9	20,9	28,5
Закарпатська	13,9	23,5	28
Чернівецька	12,8	22	27
Волинська	10,9	17,1	23,3
Житомирська	4,6	15,4	21
м. Київ	14,9	19	21
Рівненська	8,8	14,9	20,3
Львівська	6,7	14,3	19,5
Чернігівська	7,7	14,2	19,4
Тернопільська	8,9	14,3	19
Сумська	7,4	15	18
Херсонська	7,9	13,1	17,9
Полтавська	4,9	9,9	13,5
Запорізька	4,5	8,8	12
Київська	4	8,6	11,7
Одеська	4,5	7,6	10,4
Харківська	2,3	6,6	9
Черкаська	3	6,6	9
Донецька	3,5	6,2	8,9
Миколаївська	3	5,5	8,9
Вінницька	2,1	5,5	8
Дніпропетровська	2,3	5,5	7,5
Луганська	3,3	5,5	7,5
Кіровоградська	4	5,1	7,1

Примітка: *Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, також без частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

За результатами таблиці 2.3 з'ясовано, що меншими за площею природно-заповідного фонду є Дніпропетровська, Луганська та Кіровоградська області.

Найбільше зосередження природно-заповідного фонду є на територіях таких областей: Івано-Франківська, Хмельницька, Закарпатська, Чернівецька, Волинська. Кожен регіон України має свою специфіку, тому необхідно

розглядати їх окремо, хоча і в рамках спільного, визначеного для всієї країни напряму. Пропонуємо поділити територію країни на чотири частини: «Правобережна Україна», «Лівобережна Україна», «Західна Україна», «Степова (Південна) Україна». Порівняльний аналіз проведено за географічними, історичними та культурними особливостями. За результатами цього аналізу, очевидно, що найбільшу кількість цікавих для туристів місць має частина «Правобережна Україна» (299 од.) [56]. Проте, якщо розглядати їх у розрахунку на 1 тис. км² та на 1 млн. осіб, то у першому випадку лідером стала Степова Україна (16 од.). Тож загалом неправильним є те, що туризм розвинений найбільше в Карпатах. Різниця в тому, що в цих регіонах України більше природних чудес та рекреаційних зон, а в інших – переважають архітектурні та різного роду історичні пам'ятки, музеї (див. дод А).

Невисока якість інфраструктури довкола об'єктів формує в більшості випадків загальну невисоку комфортність перебування, а в цілому атмосфера в обраних точках, сформована комплексністю сприйняття самої подорожі, цікавістю об'єктів, рівнем інфраструктури, демонструє позитивне відчуття потенціалу територій. Розвиток території довкола пам'яток, поліпшення інфраструктури, формування комплексного туристичного продукту та широка інформаційна кампанія сприятиме покращенню сприйняття територій та загальному підвищенню рівня привабливості областей серед туристів.

Інший принцип розподілу цікавих для туристів місць – за історичними часами (див. дод. Б). У таблиці додатку Б темно-сірим кольором виділено найбільшу кількість туристичних місць у межах регіону, світло-сірим – найбільшу кількість туристичних місць у межах часового проміжку.

На сьогодні, не існує цілісного бренда туристичної України ні за кордоном, ні в межах країни. Туристи відвідують лише окремі області, хоча в інших теж є велика кількість цікавих місць та пам'яток, що могли б стати центрами туризму. Тому найбільш перспективним напрямом розвитку

туризму в Україні є створення такого туристичного маршруту для подорожі, який би охоплював усю Україну. Виникає необхідність розвивати бренд української території для іноземців. До найбільш перспективних культурно-історичних ресурсів України можна віднести розроблену Національну систему туристично-екскурсійних маршрутів під назвою «Намисто Славутича» [58]. Ця система охоплює дванадцять областей України: Дніпропетровську, Житомирську, Запорізьку, Київську, Кіровоградську, Миколаївську, Одеську, Полтавську, Сумську, Херсонську, Черкаську, Чернігівську та м. Київ.

Результатом роботи є узагальнення інформації про природно-рекреаційні та історико-культурні туристичні ресурси регіону «Намисто Славутича», розроблення на цій основі пропозицій і рекомендацій щодо створення туристично-екскурсійних маршрутів.

Ця система з пізнання історико-культурних ресурсів сприяє розвитку туризму, відродженню традицій українського народу.

Рекомендації, інформаційні та аналітичні матеріали використовуються працівниками туристичної галузі в практичній діяльності при плануванні напрямів роботи, розроблення нових маршрутів і турів, створенні туристичного продукту для різних категорій вітчизняних та іноземних туристів. Робота національної системи «Намисто Славутича» містить досить детальну характеристику про об'єкти природно-заповідного фонду, матеріальну базу туризму, транспортну мережу, заклади санаторно-курортного лікування, історико-культурні та архітектурні пам'ятки [51].

Наведено дані про основні суб'єкти підприємництва, що здійснюють туристичну діяльність у регіоні. У межах Національної системи «Намисто Славутича» розроблено рекомендовані туристично-екскурсійні маршрути за тематичними напрямками по місцях, багатих на пам'ятки історії, культури, архітектури та природи, а також пов'язаних із життям і діяльністю видатних людей. Передбачено здійснення численних радіальних подорожей та екскурсій з основних пунктів цих маршрутів [7].

Тематичні напрями рекомендованих туристично-екскурсійних маршрутів:

1. Маршрути, пов'язані з періодом існування Київської Русі (IX – XII ст.), яка помітно вплинула на історичний розвиток як України, так і Європи в цілому. В Україні збереглися цінні давньоруські археологічні, історико-культурні, архітектурні та літературні пам'ятки: «Слово о полку Ігоревім», архітектурні пам'ятки XI – XII ст. в містах: Київ, Чернігів, Канів, Овруч, Остер; пам'ятки археології у містах: Київ, Переяслав-Хмельницький, Чернігів та с. Білогірді.

2. Маршрути, пов'язані з періодом національно-визвольної війни українського народу у XVII ст. та існування козацької держави. Відтоді дійшли численні пам'ятки: місця розташування Запорізьких Січей, а також пов'язані з головними битвами національно-визвольної війни 1648 – 1654 рр. під Жовтими Водами та Корсунем; пам'ятки Холодного Яру; колишні центри політичного життя України – гетьманські столиці Чигирин, Батурин і Глухів; місця, пов'язані із життям і діяльністю Б. Хмельницького та інших гетьманів України [7].

3. Пам'ятки, меморіальні комплекси та музеї Другої світової війни в містах: Київ, Одеса, Дніпропетровськ, урочищі Дрюківщина, експозиції тематичних музеїв у містах Корсунь-Шевченківський, Переяслав-Хмельницький, Одеса, с. Нові Петрівці.

4. Етнографічні маршрути, які розкривають витоки та джерела сучасної народної культури і мистецтва, а також української літератури та духовності. Вони передбачають показ центрів народних художніх промислів: ткацтва, вишивки, гончарства, малярства, різьби по дереву, лозоплетіння – та відвідання місць, пов'язаних із життям і творчістю видатних митців: М. В. Гоголя на Полтавщині, О. П. Довженка на Чернігівщині, Лесі Українки на Житомирщині, Т. Г. Шевченка на Черкащині.

5. Маршрути релігійного спрямування. Розвиток духовної культури українського народу відображають цінні культові споруди, які з давніх часів

збереглися до наших днів: пам'ятки світового значення у місті Київ, чудові монастирські комплекси та окремі церковні споруди у містах: Чернігів, Путивль, Новгород-Сіверський, Новомосковськ, Полтава, Золотоноша, сс. Мгара та Густина.

6. Особливого значення в системі туристично-екскурсійних маршрутів «Намисто Славутича» надається відвіданню музеїв у межах тематичного напрямку «Музейні скарбниці України»: художніх, архітектури та побуту, історичних, краєзнавчих, військових, літературних, меморіальних тощо. Великий інтерес у туристів викликають «музейні» міста: Київ, Чернігів, Одеса, Полтава, Переяслав-Хмельницький.

У перспективі необхідно розширити системи туристично-екскурсійних маршрутів «Намисто Славутича».

2.2. Стан охорони та збереження культурної спадщини України

Збереження культурних цінностей є невід'ємною частиною життя будь-якої країни. Нині на державному обліку нашої держави перебуває 152 тис. пам'яток культурно-історичної спадщини, з яких 56 тис. – пам'ятки історії, 7 тис. – пам'ятки монументального мистецтва, близько 15 тис. – пам'ятки містобудування та архітектури. Нерухомі об'єкти зберігаються просто неба, а інші пам'ятки історії, матеріальної та духовної культури нації – у музеях України [27].

Об'єкти культурної спадщини України демонструють яскраві прояви культурної самобутності та є дуже важливою частиною всесвітньої культурної спадщини. Забезпечення високого рівня охорони цих об'єктів – одне з пріоритетних завдань органів державної влади, а розвиток міжнародної співпраці в цій галузі є вагомим й необхідним складовою загальнодержавної культурної політики [67].

Уперше спробу охорони культурної спадщини на міжнародному рівні було здійснено на Гаазьких конференціях 1899 і 1907 рр., на яких прийняли

13 конвенцій, що започаткували формування принципів і норм міжнародного права, які передбачали спеціальні заходи охорони історичних і культурних об'єктів – мистецтва, історії, археології, давні рукописи й книги, будівлі, в яких зберігаються чи експонуються культурні надбання, а також окремо – центри зосередження культурних цінностей.

Згідно з нещодавним звітом ЮНЕСКО в Україні спостерігаються певні позитивні зрушення у збереженні культурної спадщини та зростанні свідомості суспільства щодо необхідності її збереження. Проте ЮНЕСКО зазначає, що для подальшого покращення існуючої ситуації необхідно повною мірою впроваджувати напрацьовані рекомендації міжнародних та національних експертів.

За роки, впродовж яких на сході України тривають бойові дії, на жаль, у державі не було ухвалено жодного документа про захист культурної спадщини під час збройного конфлікту, зокрема й Протоколу до Гаазької конвенції 1999 року [16].

На регіональному та місцевому рівнях ситуація зі збереженням культурної спадщини виглядає набагато складнішою. Візьмемо наприклад Львівську область. Відомо, що Львівщина посідає друге місце в Україні із загальної кількості об'єктів культурної спадщини, що становить 8441 об'єкт, серед яких 816 пам'яток мають статус національного значення. Крім того, у Львівській області налічується 3431 пам'ятка архітектури, з яких 794 мають національне значення.

Депутати Львівської обласної ради визнали критичним стан пам'яток культурної спадщини та, з метою протидії подальшій руйнації, сформували відповідну програму розбудови – Програму розвитку туризму та курортів у Львівській області на 2018 – 2020 роки [67].

Можливість участі підприємств, закладів науки, освіти та культури, громадських організацій, громадян в охороні культурної спадщини України у сфері її збереження зафіксована у статті 11 Закону України «Про охорону культурної спадщини», а саме: «Підприємства усіх форм власності, заклади

науки, освіти та культури, громадські організації, громадяни сприяють органам охорони культурної спадщини в роботі з охорони культурної спадщини, можуть встановлювати шефство над об'єктами культурної спадщини з метою забезпечення їх збереження, сприяють державі в здійсненні заходів з охорони об'єктів культурної спадщини й поширенні знань про них, беруть участь у популяризації культурної спадщини серед населення, сприяють її вивченню дітьми та молоддю, залучають громадян до її охорони.

Українське товариство охорони пам'яток історії та культури сприяє залученню широких верств населення до участі в охороні культурної спадщини, здійснює пропаганду культурної спадщини і законодавства про її охорону, громадський контроль за її збереженням, використанням, консервацією, реставрацією, реабілітацією, музеєфікацією та ремонтом, сприяє роботі органів охорони культурної спадщини.

Незалежні групи фахівців з ініціативи об'єднань громадян, органів охорони культурної спадщини, а також інших органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за рахунок їх власних коштів або на громадських засадах можуть здійснювати громадську експертизу з питань охорони культурної спадщини. Висновки даної експертизи можуть враховуватися органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування при прийнятті відповідних рішень згідно із законом».

Отже, у результаті аналізу діяльності громадських організацій у сфері збереження культурної спадщини варто зазначити такі ключові проблеми:

- недовіру громадських організацій до органів державного управління;
- відсутність системності та координації дій у сфері збереження культурної спадщини;
- відсутність логічних зв'язків між споживачем культурної спадщини – громадою – фахівцями у сфері збереження культурної спадщини – органами державного управління;
- проблемними залишаються підтримка владних структур приватних

ініціатив та генерування соціальної активності. На жаль, сьогодні культурна спадщина України не є ключовим фактором для утвердження колективної самоповаги, згуртованості та не стала каталізатором соціально-економічного відродження;

- створення відповідних умов для розвитку культури, сприяння відродженню традиційної народної творчості, художніх промислів та ремесел, культурних традицій національних меншин;

- немає програми, яка пов'язує способи збереження та розвитку культурної спадщини з елементами соціального планування.

- відсутність підтримки місцевою владою приватних ініціатив у сфері збереження та розвитку культурної спадщини [51].

Діяльність у сфері збереження культурної спадщини повинна ґрунтуватися на якісній комунікації між представниками різних професій. І ці якісні зміни настануть тоді, коли всі учасники процесу будуть згуртовано співпрацювати.

Тому кооперація фахівців різних галузей та органів місцевої влади повинна бути підтримана громадою, громадськими організаціями й активістами.

Таким чином, до збереження культурної спадщини необхідно залучати такі інституції, які будуть незалежні від державних фінансових джерел. На культурну політику повинні впливати науковці та громадські організації, і їхня думка повинна мати не просто дорадчий, а вирішальний голос у питаннях збереження культурної спадщини. Окрім того, ці незалежні науковці та громадські організації повинні мати визнання місцевої громади, для якої збереження культурної спадщини є пріоритетом.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Нинішній стан функціонування механізмів державного регулювання розвитку сфери охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури показує, що вони базуються на багатьох важелях перспективного характеру [37]. Так, у проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення державного нагляду (контролю) та визначення сфер господарської діяльності, що підлягають державному нагляду (контролю)» визначені основи державної політики, пов'язані зі здійсненням державного нагляду (контролю) у сфері охорони культурної спадщини, науки та освіти, а саме:

- дотримання вимог законодавства про охорону культурної спадщини під час здійснення господарської діяльності на об'єктах культурної спадщини, їх територіях, у зонах охорони, на охоронюваних археологічних територіях, в історичних ареалах населених місць (центрального орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини);

- стан утримання об'єктів культурної спадщини, які перебувають у власності, користуванні чи управлінні суб'єктів господарювання (центрального орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини) [50].

Однією із головних проблем охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури є удосконалення діяльності державно-владних інституцій шляхом формування системи механізмів із координації функціонування пам'ятко-охоронної сфери. Забезпеченню розвитку та популяризації культурних цінностей сприятиме удосконалення організаційного, правового, економічного та інформаційного механізмів державного регулювання охороною культурної спадщини за пріоритетними напрямками.

Зокрема, в умовах сучасності, проблема удосконалення законодавства у сфері охорони культурної спадщини є досить актуальною для України, що зумовлено появою значної кількості загроз культурній спадщині в країні, серед яких можна виокремити [14]: залучення рухомих предметів культурної спадщини в цивільний обіг, який у переважній кількості є незаконним; масове розграбування археологічних пам'яток; масове знесення пам'яток архітектури у великих містах і будівництво на їхньому місці комерційної та житлової нерухомості, що не вписується у традиційну архітектуру цих міст; погіршення якості розроблення нормативних актів, у тому числі й у сфері культури; збільшення випадків розкрадання об'єктів культурної спадщини; незаконне вивезення культурних цінностей за кордон; ігнорування рекомендацій міжнародних організацій, у тому числі ЮНЕСКО.

До складу Міністерства входить окремий урядовий орган – Державна служба з питань національної культурної спадщини. Серед її основних завдань – участь у реалізації державної політики у сфері охорони культурної спадщини та музейної справи, здійснення державного управління та забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади в зазначеній сфері, здійснення державного контролю і нагляду за додержанням вимог законодавства, виконання регуляторних та дозвольно-реєстраційних функцій у сфері охорони культурної спадщини та музейної справи. Крім того, Державна служба забезпечує розвиток міжнародного співробітництва у сфері охорони та збереження історико-культурної спадщини.

Безпосереднє виконання заходів зі збереження історико-культурної спадщини здійснюється органами охорони культурної спадщини обласних державних адміністрацій та місцевого самоврядування. Так, до їх повноважень належать: організація розроблення відповідних програм охорони культурної спадщини, призначення відповідних охоронних заходів щодо пам'яток місцевого значення, укладення охоронних договорів щодо пам'яток, подання пропозицій органу охорони культурної спадщини вищого рівня про занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру

тощо. До повноважень органів охорони культурної спадщини місцевого самоврядування належать такі важливі моменти, як популяризація справи охорони культурної спадщини на відповідній території, організація науково-методичної, експозиційно-виставкової та видавничої діяльності в цій сфері, організація досліджень об'єктів культурної спадщини, участь в організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників у сфері охорони культурної спадщини. Також органи місцевого самоврядування зобов'язані створити умови для розвитку культури, сприяти відродженню осередків традиційної народної творчості, національно-культурних традицій населення, художніх промислів та ремесл.

Крім Міністерства культури і туризму України, державне управління у сфері охорони культурної спадщини здійснюється Державним комітетом України з будівництва та архітектури, серед основних завдань якого – збереження традиційного характеру середовища, історичних ареалів населених місць, пам'яток архітектури і містобудування. Щоб забезпечити виконання даного завдання, на Державний комітет України з будівництва та архітектури покладено такі функції, як проведення науково-технічної та цінової політики у сфері архітектури, будівництва і реставрації пам'яток; затвердження норм та правил розроблення і затвердження проектної документації на виконання робіт з консервації, реабілітації, реставрації пам'яток архітектури та містобудування [20].

Варто зазначити також про існування консультативних рад із питань охорони культурної спадщини. На цей колегіальний дорадчий орган покладено дуже важливе завдання – забезпечення вирішення питань дослідження традиційного характеру середовища населених місць шляхом опрацювання висновків, рішень, рекомендацій і пропозицій для органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій.

Незадовільний стан пам'яток культури свідчить про те, що існуюча система органів державної влади не забезпечує належного управління у сфері

охорони, захисту та збереження історико-культурної спадщини. Брак системності та координації в діяльності органів державної влади заважає ефективності виконання нагальних робіт зі збереження історико-культурної спадщини [11].

Здійснення заходів з охорони культурної спадщини в державі здійснюється як за рахунок коштів, що передбачаються на виконання низки державних цільових програм, так і за рахунок цільових субвенцій та позабюджетних коштів, що залучаються під час виконання окремих регіональних проектів. Через низьку фінансову спроможність користувачів та власників зазначених об'єктів необхідно вирішувати проблеми збереження історико-культурної спадщини на урядовому рівні та на рівні центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування за допомогою відповідних організаційних та економічних заходів, також забезпечити механізм заохочування тих, хто фінансово підтримує або здійснює безпосередньо роботи на всіх об'єктах історико-культурної спадщини.

Крім того, на формування організаційної структури захисту пам'яток впливають фактори не лише економічного, але й політичного характеру. Часті зміни політичного керівництва відображаються і в системі державного регулювання збереженням історико-культурного надбання. Це пов'язано передусім з процесами централізації чи децентралізації.

Так, надмірна децентралізація створювала бюрократичні перепони там, де необхідне було швидке вирішення проблеми.

За результатами досліджень [14] запропоновано на основі методів багатовимірного статистичного аналізу (БСА) комплексно оцінити туристичну привабливість регіонів країни або окремої місцевості. Отримані результати визначити сукупний показник для об'єкта дослідження, а також фактори впливу на цей показник.

За допомогою методу багатовимірного шкалювання та факторного аналізу можна визначити найістотніші фактори, що впливають на залежну

змінну (сукупний показник).

Запропонований методичний інструментарій базується на поетапному використанні у процесі оцінювання туристичної привабливості регіонів факторного та кластерного аналізів [8].

Одержаний підсумковий інтегральний показник – індекс туристичної привабливості регіонів – визначався сумою чотирьох компонент: «Наявність матеріально-технічної бази для відпочинку та оздоровлення», «Умови перебування», «Рівень розвитку інфраструктури», що є стимуляторами розвитку туристичної діяльності, тоді як четверта компонента – «Культура та екологія» – розглядалася як дестимулятор.

Дослідження проводилося за допомогою програми SPSS Statistics 17.0. на базі офіційних даних Державного комітету статистики, Державного агентства України з туризму та курортів, Державної служби статистики України.

У результаті наведений підхід дозволив поділити територію країни на 16 кластерів та згрупувати їх за рівнем туристичної привабливості, що представлено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Розподіл регіонів країни за критерієм індексу туристичної привабливості [14]

Рівень туристичної привабливості регіонів	Значення інтегрального показника	Регіони країни
Найвищий	2,18	Рекреаційна територія коси Арабатська Стрілка, м. Київ, Львівська область.
Високий	1,67 – 1,24	Хмельницька, Вінницька, Одеська, Миколаївська, Київська, Харківська, Херсонська, Закарпатська області.
Середній	1,23 – 1,05	Запорізька, Полтавська, Волинська, Рівненська, Чернівецька, Кіровоградська, Чернігівська, Івано-Франківська області.
Низький	1,04 – 0,47	Донецька, Тернопільська, Сумська, Черкаська, Житомирська, Луганська, Дніпропетровська області.

Це дозволить застосувати диференційований підхід до вибору інструментів державного регулювання туристичної діяльності для селективного стимулювання регіонів з найвищим рівнем туристичної привабливості.

Так, перші позиції посідає рекреаційна територія коси Арабатська Стрілка, яка має унікальні природні ресурси, є екологічно чистою зоною, де викиди забруднювальних речовин в атмосферу та скидання неочищених вод дорівнюють 0.

Це регіон, що має найбільшу кількість сонячних днів, згідно з офіційними даними, кількість днів з температурою вище 15° С становить 135 – 140 діб, а фактичні витрати на один ліжко-день перебування в санаторно-курортному закладі у середньому становить 400 грн. Місто Київ має особливий статус, що пояснюється першими позиціями щодо залучення інвестицій в основний капітал, де столиця України посідає першу позицію. Львівська область є оздоровницею, привабливим є відвідування замків, фортець області, також розвиток різних видів спорту взимку. Середньооблікова кількість працюючого персоналу, у тому числі лікарів, становить близько 10 тис. осіб.

За результатами аналізу оцінювання туристичної привабливості регіонів України визначено їх переваги та недоліки. Виникає необхідність їх вдосконалення з позицій інтегрального підходу та використання інструментарію БСА для підвищення об'єктивності та забезпечення комплексності процедури оцінювання з використанням реальних кількісних показників, що характеризують видове різноманіття туристичної діяльності й особливості природничого та історико-культурного потенціалів кожного регіону.

У результаті буде отримано підсумковий комплексний показник – індекс туристичної привабливості, що дасть можливість поділити територію країни на кластери за рівнем їх туристичної привабливості.

Таким чином, аналіз сучасної нормативно-правової бази та практичної

сфери охорони культурної спадщини дозволяє стверджувати, що ще не створена цілісна та взаємоузгоджена правова база, не набула системних ознак «державна система охорони культурної спадщини», існують проблеми, не вирішення яких найближчим часом набуде ознак системної кризи в пам'ятко-охоронній сфері.

З метою відновлення повноцінного контролю держави над процесами у сфері охорони та збереження культурної спадщини, пропонується таке [44]:

1. Для реального зрушення справи збереження пам'яток культурної спадщини необхідне утворення єдиної продуманої системи взаємодії державних та наукових установ, громадських організацій, значне збільшення фінансування, розроблення науково обґрунтованих програм, практичних заходів, створення системи спеціалізованої підготовки висококваліфікованих кадрів пам'яткоохоронної сфери.

2. Доцільно вдосконалити чинне законодавство України в сфері охорони нерухомих об'єктів культурної спадщини в напрямі посилення їх захисту та збереження. При цьому потрібно зберегти усталену за багато десятиліть основну структуру класифікації пам'яток культури за видами і типами, визначення їх важливості за ознаками національного і місцевого значення, що забезпечить спадковість розвитку нормативно-правової бази у цій сфері. В умовах децентралізації в Україні доцільно на рівні рішень уряду України (або, якщо необхідно, внести зміни до законодавства) забезпечити створення при органах місцевого самоврядування єдиної системи центрів дослідження та обліку об'єктів культурної спадщини при відповідних місцевих органах охорони культурної спадщини на рівні областей та великих міст (визначити окремо), в яких зосереджено значну кількість об'єктів культурної спадщини. Створення таких центрів має входити до обов'язкової типової структури організації роботи органів місцевого самоврядування.

3. Необхідно здійснити інвентаризацію всіх зобов'язань України щодо рекомендацій ЮНЕСКО зі збереження об'єктів, включених до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО і домогтися їх виконання в

безумовному порядку. Існує нагальна потреба посилення українського законодавства та всієї нормативно-правової бази в цілому з посилення контролю за станом охорони збереження цих визначних пам'яток. Потрібно розробити цільову програму системного опрацювання необхідної документації з метою активізації подань від України до Списку всесвітньої культурної спадщини та Попереднього списку нових об'єктів від України.

4. Доцільно в комплексі розглянути загальні питання підвищення ефективності та відповідальності державних служб охорони культурної спадщини за цю ділянку державної політики. Можливо, варто розглянути питання щодо здійснення окремого контролю за дотриманням пам'ятко-охоронного законодавства та ефективності використання державних коштів спеціальним уповноваженим органом з контролю за цією ділянкою, який може мати повністю вертикально інтегровану і незалежну структуру від центру до обласного рівня, що забезпечувало б об'єктивність його праці.

5. Актуальним вбачається питання підвищення статусу громадських організацій у сфері охорони пам'яток, зокрема повернення в чинне українське законодавство норм, які б вимагали погодження всіх рішень стосовно виключення з державних реєстрів, проектів ремонтів, реставрацій та реконструкцій пам'яток культури, їх передачу у використання з авторитетними пам'ятко-охоронними організаціями, зокрема з Українським товариством охорони пам'яток історії та культури, як це було зафіксовано в законодавстві, яке діяло до 2000 р.

6. Доцільно розробити й затвердити концепцію Загальнодержавної програми охорони культурної спадщини, яка буде мати системний характер і відображати всі складові охорони культурної спадщини України – тобто завдання з їх виявлення, наукового обстеження та вивчення, класифікації, державної реєстрації, робіт із консервації та реставрації, музеєфікації, заходів з належного утримання та використання пам'яток. При формуванні такої програми варто окремо звернути увагу на першочергові заходи з консервації найбільш визначних пам'яток культури, які б забезпечили їх збереження до

проведення масштабних ремонтно-реставраційних робіт (покриття та захист від затікання води, у разі необхідності укріплення фундаментів та тримальних конструкцій тощо).

7. Необхідно розглянути заходи з прискорення вирішення питань паспортизації та грошової оцінки нерухомих пам'яток культури, залучення недержавних коштів на виконання реставраційно-ремонтних робіт і утримання пам'яток, комплексного їх збереження. Рекомендувати Міністерству культури України покласти на Управління охорони культурної спадщини та заповідників ведення загального централізованого обліку кількості об'єктів культурної спадщини, які перебувають під охороною держави в Україні. Міністерству культури України рекомендується запланувати та провести кустарні семінари та тренінги з питань підготовки матеріалів до Держреєстру, облікової документації для співробітників регіональних структур органів охорони пам'яток.

8. Необхідно кардинально прискорити виконання довготривалої наукової програми підготовки та видання томів «Зводу пам'яток історії та культури України», як важливого фактору виявлення, наукового дослідження, збереження, введення в широкий інформаційний обіг та використання об'єктів культурної спадщини. З цією метою доцільно ухвалити додаткову постанову Кабінету Міністрів України про заходи з реалізації Загальнодержавної програми підготовки та видання багатотомного «Зводу пам'яток історії та культури України» як важливого засобу наукового дослідження та фіксації нерухомих пам'яток історії і культури, їх введення до наукового обігу, популяризації та використання в роботі туристичної інфраструктури України. Зокрема, передбачити доручення щодо зобов'язань обласних, Київської міської державних адміністрацій забезпечити належне фінансування заходів з підготовки та видання томів Зводу на системній щорічній основі. Передбачити обов'язкове планування видання друком томів Зводу пам'яток історії та культури України в рамках цільових коштів Державного бюджету України.

9. Враховуючи ситуацію з масовою загибеллю в останні роки старовинних дерев'яних храмів, багато з яких були унікальними, доцільно запровадити спеціальну державну програму про заходи зі збереження старовинних дерев'яних церков України. У тому числі передбачити в ній поетапне вилучення з користування релігійними громадами та музеїфікацію (включно з перенесенням на території національних та регіональних історико-культурних заповідників) найбільш унікальних дерев'яних храмів із можливістю за порозумінням з церковними громадами виділення їм коштів на спорудження нових (аналогічних) церков у відповідних населених пунктах.

10. Враховуючи, що історичний центр Львова включено до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО, доцільно найближчим часом розглянути питання про надання діючому на базі пам'яток міста Державному історико-архітектурному заповіднику у місті Львів статусу національного (наприклад аналогічний історико-архітектурний заповідник у місті Чернігів має статус національного, хоча і не включений до такого Списку ЮНЕСКО).

11. Вважаємо за необхідне привернути увагу до доцільності приєднання України до Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини (Лондон, 6 травня 1969 р.; переглянута: Валетт, 16 січня 1992 р.). Указана конвенція містить важливі норми, діючі в Європейському співтоваристві, щодо зобов'язань держав-учасниць із забезпечення нагляду за археологічними пам'ятками, запобігання нелегальних розкопок або приховуванню археологічних предметів, здобутих офіційними експедиціями, регулювання правил експорту культурних цінностей та міждержавного співробітництва у справі запобігання незаконним оборудкам у цій сфері.

12. Доцільно відновити Державну програму відтворення визначних пам'яток України, що були повністю втрачені чи зазнали великих пошкоджень за різних обставин. Для реалізації в рамках програми потрібно зосереджуватися на найбільш суспільно важливих об'єктах, які реально відновити в їх первісному вигляді на основі наукових досліджень.

13. З огляду на агресивні дії російської федерації до України, актуальним завданням є забезпечення міжнародного моніторингу стану збереження об'єктів культурної спадщини. Також існує потреба пошуку шляхів заборони на несанкціоновані урядом України археологічні розкопки в Криму та Севастополі, зміни і переробки об'єктів архітектури та історії, що є пам'ятками культури. Доцільно посилити відповідні норми Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», забезпечивши їх додаткову конкретизацію та доповнення, спрямовані як на чітке ствердження повноважень української держави щодо культурних цінностей на тимчасово окупованих територіях, так і на фіксацію вимог дотримання ключових положень міжнародного права та українського законодавства зі збереження культурних цінностей та здійснення відповідних охоронних заходів на окупованих територіях. Розробити програму моніторингу стану об'єктів культурної спадщини на окупованих територіях Донецької і Луганської областей та заходи з їх захисту.

14. Враховуючи виняткове історичне значення пам'ятки культури національного значення «Київський міський Будинок вчителя», одного із найвизначніших символів державності України, де у 1917 – 1918 рр. працювала Українська Центральна Рада (УЦР) – вищий представницький орган України, доцільним є створення на її основі Національного історико-культурного центру «Будинок Української Центральної Ради», як презентаційного об'єкта загальнодержавного значення, музейного, інформаційного та науково-освітнього центру історії української державності, де мають проводитися значущі державні, міжнародні, громадські, наукові заходи високого рівня, має працювати розширена музейна експозиція Музею Української революції 1917 – 1921 років з музеєфікованими меморіальними кабінетами Голови Центральної Ради Української Народної Республіки М. Грушевського та першого голови уряду Української Народної Республіки В. Винниченка.

15. З урахуванням великого наукового і культурного значення археологічних знахідок доби Київської Русі та пізніших періодів на території Поштової площі у Києві, рекомендувати Міністерству культури України та Київській міській державній адміністрації забезпечити завершення археологічних досліджень та вирішити питання щодо консервації та музеєфікації отриманих артефактів, в тому числі створення музейної експозиції з фіксацією рештків стародавніх споруд на місці їх знаходження.

Отже, на сьогоднішній день Україна зазнала втрати в сфері туризму від війни з росією. За результатами аналізу втрат України в туризмі під час бойових дій, можна вказати наступне: фактичні витрати у вигляді зниження надходження податків до бюджетів різних рівнів (в тому числі через скорочення кількості платників податків); прямі втрати від руйнувань об'єктів туристичної галузі; непрямі втрати від зменшення доходів від туризму у майбутньому; потреба у відновленні туристичної галузі.

Таким чином, встановлено, що від початку збройного вторгнення росії кількість туристичних підприємств в Україні скоротилася на 10% зі зниженням на 24% загальної суми сплачених податків суб'єктами туризму. Загальна сума прямих збитків через руйнування активів туристичної галузі, з яких 28 об'єктів зруйновано і 21 об'єкт пошкоджено, складає 0,40 млрд. грн. (без врахування культурних і релігійних споруд). Загальні непрямі втрати туристичної галузі, що вимірюються зменшенням доходів від туризму, оцінюються в 110,8 млрд. грн., що становить 3% всіх непрямих втрат економіки України від російського вторгнення. Загальна попередня потреба у відновленні туристичної галузі оцінюється у 16,80 млрд. грн., що складає лише 0,26% від загальної потреби у відновленні економіки України. Таким чином, витрати на відновлення туристичної галузі умовно теж можна поділити на прямі (ремонт та відбудова об'єктів туристичної галузі, витрати на розмінування тощо) та непрямі, наприклад, витрати на відновлення / будівництво доріг, мостів, аеропортів, тобто на створення тих об'єктів, без яких не може повноцінно функціонувати туристична індустрія. З

врахуванням останнього, прогнозовані витрати на відновлення туристичної індустрії є значно більшими, адже включають витрати на відновлення багатьох інших галузей України.

Тож головним чинником використання туристичних ресурсів України є, в першу чергу, завершення бойових дій, визначення країни в небезпечному статусі та відновлення туристичної галузі. Запропоновано здійснити комплекс заходів поетапного відновлення діяльності туристичної сфери, який можна розділити на 5 блоків, які взаємопов'язані між собою: фінансове забезпечення; територіальне вдосконалення туристичних потоків; галузева оптимізація (поєднання підприємств у кластерні утворення); покращення маркетингу шляхом створення національної маркетингової організації. Синергетичний ефект цих заходів дозволить врятувати туристичну галузь України для нащадків та використати при розробці стратегії відновлення розвитку туризму в Україні.

ВИСНОВКИ

Досліджено тлумачення різних наукових підходів поняття «туристичні ресурси» та визначено, що до туристичних ресурсів можна віднести все, від чого людина отримує задоволення. Розглянуто класифікацію туристичних ресурсів. Визначено, що особливість туристичних ресурсів полягає в тому, що вони мають властивість відновлювати фізичні й духовні сили людини, розвивати їх, а також придатні для надання найрізноманітніших послуг, потреби в яких виникають під час мандрівки туристів.

При дослідженні оцінювання туристичних ресурсів території для стаціонарного відпочинку вказано оцінювати такі об'єкти, як рельєф, клімат, водні та гідромінеральні ресурси, рослинний і тваринний світ, об'єкти змішаного природного походження, а також археологічні об'єкти, архітектурні споруди, етнокультурні, музейні, розважальні, подієві ресурси.

За результатами аналізу використання туристичних ресурсів України, визначено потенціал туристичних ресурсів України за такими складовими, як раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, збереження культурної спадщини, найцінніших природних територій, питомої ваги площі природно-заповідного фонду. Зазначено, що створення якісного туристичного продукту на основі раціонального використання туристичних ресурсів є ключовим фактором туристичного потенціалу.

Визначено, що найбільше зосередження природно-заповідного фонду є на територіях таких областей: Івано-Франківська, Хмельницька, Закарпатська, Чернівецька, Волинська. Запропоновано поділити територію країни на чотири частини: «Правобережна Україна», «Лівобережна Україна», «Західна Україна», «Степова (Південна) Україна». За результатами аналізу, з'ясовано, що найбільшу кількість цікавих для туристів місць має частина «Правобережна Україна» (299 од.). Визначено, що на сьогодні, не існує цілісного бренда туристичної України ні за кордоном, ні в межах країни. Перспективним напрямом розвитку туризму в Україні визначено

використання туристичного маршруту для подорожі, який би охоплював усю Україну – Національну систему туристично-екскурсійних маршрутів «Намисто Славутича». За допомогою цієї системи передбачено здійснення численних радіальних подорожей та екскурсій з основних маршруті.

До головної проблеми використання туристичних ресурсів України, віднесено збереження культурної спадщини: створення відповідних умов для розвитку культури; відсутність логічних зв'язків між споживачем – громадою – фахівцями у сфері збереження спадщини – органами державного управління; відсутність системності та координації дій у сфері збереження культурної спадщини; недовіра громадських організацій до органів державного управління; створення відповідних умов для розвитку культури; відсутність підтримки владою приватних ініціатив у сфері збереження її спадщини.

Відзначено, що для збереження культурної спадщини необхідно залучати інституції, які будуть незалежні від державних фінансових джерел.

Проведено оцінку туристичної привабливості регіонів країни багатовимірним методом статистичного аналізу (БСА). Індекс туристичної привабливості регіонів визначався сумою чотирьох компонент: «Наявність матеріально-технічної бази для відпочинку та оздоровлення», «Умови перебування», «Рівень розвитку інфраструктури», «Культура та екологія».

За результатами визначено, що перші позиції посідає рекреаційна територія коси Арабатська Стрілка, яка має унікальні природні ресурси, є екологічно чистою зоною, де викиди забруднювальних речовин в атмосферу та скидання неочищених вод дорівнюють 0. Це регіон зі сприятливим географічним розташуванням та кліматичними умовами має доступну ціну для перебування в санаторно-курортних закладах регіону. Залученням інвестицій в основний капітал м. Києва пояснюється тим, що це столиця України, вона посідає першу позицію та має усі передумови для розвитку туристичного потенціалу за наявності значної кількості туристичних ресурсів. Львівську область визнано оздоровницею, туристично-привабливим

місцем для туристів.

Серед перспективних напрямків розвитку туристичних ресурсів було надано наступні пропозиції: утворення єдиної продуманої системи взаємодії державних та наукових установ; вдосконалення чинного законодавства України в сфері охорони нерухомих об'єктів культурної спадщини; здійснити інвентаризацію всіх зобов'язань України щодо рекомендацій ЮНЕСКО зі збереження об'єктів ЮНЕСКО; здійснити окремий контроль за дотриманням пам'ятко-охоронного законодавства; підвищення статусу громадських організацій у сфері охорони пам'яток; розробити й затвердити концепцію Загальнодержавної програми охорони культурної спадщини; розглянути заходи з прискорення паспортизації та грошової оцінки нерухомих пам'яток культури; запровадити спеціальну державну програму про заходи зі збереження старовинних дерев'яних церков України; привернути увагу до доцільності приєднання України до Європейської конвенції про охорону археологічної спадщини; відновити Державну програму відтворення визначних пам'яток України; з огляду на агресивні дії російської федерації до України, актуальним завданням є забезпечення міжнародного моніторингу стану збереження об'єктів культурної спадщини.

Отже, головним чинником для якісного та повноцінного використання туристичних ресурсів України є, в першу чергу, завершення бойових дій, визначення країни в небезпечному статусі та відновлення туристичної галузі. Запропоновано здійснити комплекс заходів поетапного відновлення діяльності туристичної сфери, який можна розділити на 5 блоків, які взаємопов'язані між собою: фінансове забезпечення; територіальне вдосконалення туристичних потоків; галузева оптимізація (поєднання підприємств у кластерні утворення); покращення маркетингу шляхом створення національної маркетингової організації. Синергетичний ефект цих заходів дозволить врятувати туристичну галузь України для нащадків та використати при розробці стратегії відновлення розвитку туризму в Україні.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Антонюк Н. В., Ганич Н. М., Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник. Київ : Знання, 2008. 661 с.
2. Аріон О. В., Уліганець С. І., Дмитрук О. Ю. Географія туризму : навч.-метод. посіб. Київ : 2019. 206 с.
3. Бабін О. С., Бут Т. В. Дослідження історико-культурних ресурсів України: проблеми та перспективи розвитку. *Економічний вісник ЗНТУ*. 2018. № 1. С. 86–96.
4. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія районування : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет», 2001. 395 с.
5. Бойко Є. О. та ін. Екологічні інвестиції: стан та перспективи впровадження на мікро-, мезо- та макрорівнях. *Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія : Економічні науки*. 2021. № 2. Т. 3. С.40–49.
6. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., Лучка О. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Вип. 62. С. 178–196.
7. Бут Т. В., Зайцева В. М., Пуліна Т. В. Ринок туристичних послуг України : навч. посіб. Запоріжжя : ТОВ РВА «Просвіта», 2019. 280 с.
8. Бут Т. В., Мамотенко Д. Ю. Перспективні напрямки підвищення туристичної привабливості регіонів України. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. № 2 (19). URL : <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/index.php/19-2019-ukr>. С. 218–229.
9. Василенко В. Н. Архитектура регионального экономического пространства : монография. Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2006. 311 с.
10. Гапоненко Г. І., Парфіненко А. Ю., Шамара І. М. Організація сільського зеленого туризму : підручник. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2021. 300 с.
11. Гевель К. М. Проблеми та перспективи державного управління

сферою збереження та охорони історико-культурної спадщини в Україні. URL : <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-02/09gkmksu.pdf> (дата звернення: 17.04.2023).

12. Графська О. І., Підвальна О. Г., Боднарчук Х. П. Перспективи розвитку внутрішнього туризму в умовах пандемії COVID-19. *Економіка та суспільство*. 2021. № 25. С. 20–25.

13. Гудзь П. В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій. Донецьк. *ІЕПД НАН України*, ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2001. 270 с.

14. Давидова О. Г. Методи оцінювання туристичної привабливості регіонів країни. *Український соціум*. 2015. № 4 (55). С. 97–107.

15. Данильчук В. Ф. Методология оценки рекреационных территорий: монографія. *Вестник Донецкого института туристического бизнеса*. Донецк : ДИТБ, 2003. 197 с.

16. Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text (дата звернення: 15.04.2023).

17. Жук М. В. Експортний потенціал регіону : теорія, методологія, практика. Чернівці : Рута, 2002. 199 с.

18. Зайцева В. М. Проблеми розвитку туризму в Україні. Теоретичні та практичні аспекти стійкого розвитку економіки України : монографія. Чортків : ТНЕУ, 2016. С. 93–109.

19. Зайцева В. М., Корнієнко О. М. Сучасний стан курортно-туристської сфери Запорізької області. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN (дата звернення: 24.03.2023).

20. Закон України «Про охорону культурної спадщини». Відомості Верховної Ради України 2000. № 39. 333 с.

21. Закон України «Про туризм». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. № 31.

22. Ільїна М. В., Шпильова Ю. Б. Сутнісні характеристики системи сталого рекреаційного природокористування на сільських територіях України. *Business, economics, sustainability, leadership and innovation*. 2018. С. 17–25.
23. Коржилов Л. І. Туризм в Україні. Класифікація та види. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3345> (дата звернення: 07.04.2023).
24. Кравців В. С., Гринів Л. С., Копач М. В., Кузик С. П. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. *Наукове видання*. Львів : НАН України. ІРД НАН України. 1999. 78 с.
25. Культурна спадщина України. URL : https://vue.gov.ua/Культурна_спадщина_України (дата звернення: 17.03.2023).
26. Кучер П. В. Рекреаційно-туристичні ресурси Волинської області: сучасний стан, оцінка, оптимізація. дис. на здоб.канд. геогр.н. спец.11.00.11, Луцьк : 2021. 264 с.
27. Кущенко О. І. Статистика туризму : навч.-метод. посіб. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. 79 с.
28. Лелик М. Б. Культурні цінності в умовах ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях: міжнародний досвід й Україна. URL : http://nplu.org/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2017/cinnosti.pdf (дата звернення: 07.04.2023).
29. Лозова О. А. Перспективи розвитку рекреаційного комплексу України. Індустрія гостинності в Україні : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2017. С. 101–111.
30. Любіцева О. О., Панкова Є. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України : навч. посіб. Київ : Альтерпрес, 2007. 369 с.
31. Мальська М. П., Грицишин А. Т., Білоус С. В., Топорницька М. Я. Фестивальний туризм : теорія та практика : навч. посібник. Київ : Вид. ФОП Піча Ю.В., 2022. 232 с.
32. Мальська М. П., Бордун О. Ю. Медичний і оздоровчий туризм

(міжнародні та національні аспекти) : навч. посіб. Київ : вид-во «Каравела», 2022. 234 с.

33. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 343 с.

34. Матвійчук Л. Ю. Аналіз чинників впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів. *Наукові записки Націон. ун-ту «Острозька а»адемія». Серія «Економіка»*. 2012. Вип. 19. С. 172–175.

35. Мещеряков В. В. Сучасні підходи до вдосконалення механізмів державного регулювання зі збереження та популяризації історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2015. № 9. С. 1–6.

36. Михайліченко Г. І. Туроперейтинг : підручник. Київ : ЦІТ КНТЕУ, 2018. 304 с.

37. Монастирський В. Р. Природні ресурси і рекреаційні комплекси світу : навч. посіб. Львів, 2022. 200 с.

38. Музиченко-Козловська О. В. Економічне оцінювання туристичної привабливості територій : монографія. Львів : Новий Світ-2000, 2012. 176 с.

39. Музичка Є. О., Петренко В. А. Стан і тенденції розвитку ділового туризму в Україні. *Економіка та держава*. 2018. № 1. С. 55–60. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/1_2018/12.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

40. Нодь О. Л. Формування стратегічних орієнтирів збалансованого регіонального розвитку галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери. дис. на здобут. канд. екон. н. спец.08.00.05, Одеса, 2022. 205 с.

41. Офіційний сайт «Шацький національний природний парк». Про парк. URL : <http://shpark.com.ua/> (дата звернення: 18.03.2023).

42. Офіційний сайт дендропарк «Олександрія». URL : <https://www.alexandria-park.com.ua/> (дата звернення: 05.04.2023).

43. Офіційний сайт парк «Софіївка». URL : <https://www.sofievka.org/park/> (дата звернення: 03.04.2023).

44. Павлов В. І., Черчик Л. М. Рекреаційний комплекс Волині : теорія, практика, перспективи. Черчик. Луцьк : Надстир'я, 1998. 122 с.
45. Погребняк Л. В., Гавришків Н. Б. Розвиток сільського туризму в Україні в період пандемії COVID-19. *Sciences of Europe*. Вип. 2. 56. С. 11–15.
46. Покоłodна М. М., Гордієнко Т. В., Полчанінова І. Л. Туристські ресурси України : підручник. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 222 с.
47. Поступна О. В. Туристські ресурси України: конспект лекцій. Для здобувачів ВНЗ, які навчаються за спеціальністю 242 «Туризм» за усіма формами навчання Харків : НУЦЗУ, 2020. 209 с.
48. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення державного нагляду (контролю) та визначення сфер господарської діяльності, що підлягають державному нагляду (контролю): проект Закону України від 14.07.2014 URL : Режим доступу до сайту: <http://www.dkrp.gov.ua/info/3701> (дата звернення: 16.03.2023).
49. Рибчинський О. Аналіз програм збереження культурної спадщини України. Проект «HOICE: культурна спадщина і сучасність». URL : <http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/Heritage.pdf> (дата звернення: 18.03.2023).
50. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. *Modern Economics*. 2018. № 9. С. 93–104.
51. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу: навч. посіб. Ніжин : Вид. Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя, 2010. 336 с.
52. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80> (дата звернення: 18.03.2023).
53. Тарасова В. В., Нестерчук І. К., Ковалевська І. М., Осіпчук А. С. Географія туризму : підручник. Житомир : 2021. 252 с.
54. Телєтов О. С., Хижняк М. О. Маркетингові підходи до надання туристичних послуг в умовах України. *Маркетинг і менеджмент інновацій*.

2013. Вип. № 3. С. 200–212.

55. Українська асоціація екологічного туризму. URL : <http://uaeta.org> (дата звернення: 28.03.2023).

56. Фалько Є. А. Розвиток інформатизації міжнародного туристичного бізнесу в умовах глобалізації : дис. канд. екон. наук. Дніпро : 2014. 296 с.

57. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.

58. Число туристів на курортах Одеської, Миколаївської та Херсонської областей зросло на 30% – «Vodafone Україна». URL : <https://interfax.com.ua/news/telecom/673327.html> (дата звернення: 25.03.2023).

59. Чорний С. Г. Оцінка якості ґрунтів : навч. посіб. Миколаїв : МНАУ, 2018. 233 с.

60. Шамара І., Азарова К. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку ринку туристичних послуг України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм.* 2019. № 4. С. 196–203.

61. Шевчук В., Бордун О., Бабенко В. Застосування факторного аналізу для дослідження. *Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці. Науковий погляд: економіка та управління*, 2020. № 4 (70). С. 65–71.

62. Школа І. М. Розвиток туристичного бізнесу регіону : монографія. Чернівці : Книги ХХІ, 2007. 292 с.

63. Щербакова Н. О. Шляхи стимулювання туристичної привабливості України. URL : http://publications.ntu.edu.ua/upravl_proget/2014_13_econom/144.pdf (дата звернення: 03.04.2023).

64. Bezkhlibna A., But T., Nikonenko S. Assesment of tourism industry clustering potential. *Scintific Papers of the University of Pardubice, Series D.* 2018. № 44. Р. 32–40.

65. Studopedia.com.ua Організація ринку туристичних послуг URL :

http://studopedia.com.ua/1_35078_segmentatsiya-rinku-turistichnih-poslug.html
(дата звернення: 27.03.2023).

66. Ukrainaincognita.com. Інформаційний портал. 10 замків України, які має побачити кожен. URL : <http://ukrainaincognita.com/pamyatky/zamky-ta-fortetsi/10-zamkiv-ukrainy-yaki-mae-pobachyty-kozhen> (дата звернення: 05.04.2023).

67. Зайцева В. М., Попова Є. В. Проблеми та перспективи розвитку ринку туристичних послуг України. *Тиждень науки – 2023* : матеріали щорічної наук.-практ. конф. викладачів, науковців, молодих учених, аспірантів, студентів НУ «Запорізька політехніка», 24–28 квітня 2023 р. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 151–152.

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток Б

